

УДК: 155.2

© Саврасов М.В., 2011 р.

М.В. Саврасов

Національний університет
імені В.Н. Каразіна, м. Харків

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ДОРΟΣЛОМУ ВІЦІ

Дослідження присвячене емпіричному вивченню психологічних особливостей креативності особистості у дорослому віці. З'ясовуються закономірності прояву психічних явищ емоційної, мотиваційної та вольової сфери у структурі креативності особистості у дорослому віці, формулюються передумови розгляду креативності як багатовимірного психічного явища особистісної природи.

Ключові слова: особистість, креативність, творчість, здібність, емоції, воля, мотивація, кореляція, відмінність, фактор.

М.В. Саврасов

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КРЕАТИВНОСТИ ЛИЧНОСТИ ВО ВЗРОСЛОМ ВОЗРАСТЕ

Исследование посвящено эмпирическому изучению психологических особенностей креативности личности во взрослом возрасте. Выясняются закономерности проявления психических явлений эмоциональной, мотивационной и волевой природы в структуре креативности личности во взрослом возрасте, формулируются условия для рассмотрения креативности как многомерного психического явления личностной природы.

Ключевые слова: личность, креативность, творчество, способность, эмоции, воля, мотивация, корреляция, отличие, фактор.

M.V.Savrasov

PSYCHOLOGICAL FEATURES THE CREATIVITY OF THE PERSON AT ADULT AGE

This research is devoted the empirical studies of psychological peculiarity the creativity of personality by adult. We determinate the psychical phenomena of emotional, will and motivation nature of structure the personality by adult; we founded the some base for view at creativity as poly-dimension psychical phenomena by personality's nature.

Key words: personality, creativity, creation, ability, emotion, will, motivation, correlation, difference, factor.

Постановка проблеми. Термін «креативність» знаходить широке вживання у спеціальній психологічній літературі, його теоретична та практична значущість визнана багатьма науковцями, проте у емпіричному відношенні креативність як психічне явище залишається недостатньо з'ясованою. Зокрема, в межах особистісного підходу до даної проблеми недостатньо висвітленими залишаються проблеми детермінації креативності психічними явищами, які не можна цілком

звести до інтелектуальних процесів. Саме ці міркування і обумовлюють актуальність нашого дослідження. Спираючись на розроблені у вітчизняній психології теорії розвитку особистості (насамперед вищих рівнів самосвідомості), до дослідження ми вважаємо за доцільне залучити опитуваних раннього юнацького, пізнього юнацького та дорослого віку. Даний фрагмент нашого дослідження ілюструє процедуру визначення основних психологічних особливостей креативності особистості у ранньому юнацькому віці.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У новітній довідковій психологічній літературі креативність визначається як «...рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які проявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності і становлять відносно стійку характеристику особистості», та «...незвідну до інтелекту функцію цілісної особистості, яка залежить від комплексу її психологічних характеристик» [7, 181].

С.Д. Максименком креативність розглядається в якості одного з принципів побудови генетико-моделюючого методу дослідження особистості. Автор зауважує, що «...вже сама по собі особистість є результатом та продуктом творчості. І нужда, втілена у ній, має величезний креативний потенціал» [5, 65].

Б.І. Додонов вказує на те, що «...ступінь напруженості почуттів, динамічності, їх звичне зростання або спадання у відповідь на визначені життєві ситуації та, нарешті, охоплюючий особистість потяг до тих чи інших емоційних станів та до ситуацій, що їх викликають, та видам діяльності – все це разом створює неповторний емоційно-духовне обличчя кожної конкретної людини та визначає особливості її світосприйняття та життєдіяльності» [2, 109].

В.І. Андреев, розглядаючи складові творчих здібностей особистості, виокремлює багатопланову ієрархію здібностей особистості до самокерування, саморегулювання у творчій діяльності, що описується та оцінюється наступним чином [1, 21-22]: цілеспрямованість, здібність до розгорнутого планування, здібність до самоорганізації, здібність до самоконтролю, адекватність самооцінки, здібність та рефлексії та перелаштування, відповідальність.

На думку Я.О. Пономарьова, із здібністю до творчості спряжена така особистісна якість, як інтенсивність пошукової мотивації. Крім того, як важлива якість особистості, що сприяє процесу творчості він виділяє силу творчої мотивації, що підтримує прагнення людини до пошуку нового у достатньо невизначеній, тобто психологічно фрустраційній ситуації. Дана мотивація втримує людину від швидкого виходу зі стану творчості до стану конкретності та визначеності [6].

Отже, основною **метою** нашого дослідження є визначення закономірностей прояву тих емоційних, мотиваційних або вольових психічних процесів, що обумовлюють певні особливості креативності особистості у ранньому юнацькому віці. В якості інструментів нашого дослідження ми використовуємо спеціально розроблену психодіагностичну програму, що включає наступні методики: 1)Креативнісний блок: тест креативності Торренса (фігурна форма, індекси розробленості та оригінальності), тест креативності Медніка (індекси оригінальності та унікальності), авторська методика діагностики креативності; 2)Емоційний блок: методика Рабінович, методика Русалова; 3)Мотиваційний блок: методика діагностики мотивації успіху та запобігання невдач (за Елерс), методика діагностики мотиваційної структури особистості (за Мільман), тест Люшера (скорочений варіант); 4)Вольовий блок: методика діагностики сили волі (за Ільїним), методика діагностики стійкості (за Ільїним), методика діагностики схильності до ризику (за Шубертом), методика діагностики наполегливості (за Ільїним), методика діагностики організованості (за Ільїним), методика вивчення довільного самоконтролю (за Нікіфоровим); 5)Інтелектуальний блок: тест Равена, тест Бузіна.

Усього психодіагностичною роботою було охоплено 70 респондентів у віці від 30 до 60 повних років, середній вік склав 44,8 роки. З них чоловіків 35 осіб, жінок – 35 осіб. Слід відзначити, що 35 осіб мають середню та середню спеціальну освіту та 35 осіб мають вищу освіту. Всередині групи осіб дорослого віку ми проводили співставлення за гендерною ознакою (чоловіки-жінки) та за ознакою спрямування освітнього рівня (середня освіта-вища освіта) для середніх

значень особистісних показників креативності з використанням параметричного критерію t-Ст'юдента. Для вищевказаних підгруп з метою з'ясування структури та якості зв'язків креативності із виділеними показниками особистості нами було використано процедури кореляційного та факторного аналізу методом головних компонент.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спочатку нами буде виконаний опис основних результатів аналізу ступеня достовірності розбіжностей за гендерною ознакою середніх значень усіх виділених емпіричних особистісних показників для осіб дорослого віку, що були залучені до дослідження.

Як бачимо, що в ході виконаного аналізу нами не зафіксовано статистично достовірних розбіжностей за гендерною ознакою між середніми значеннями показників інтелекту для осіб дорослого віку. Тобто, за показником статі для даного вікового періоду інтелектуальний розвиток достовірно не відрізняється.

Далі, відповідно до процедури експерименту, нами було виконано аналіз статистичної достовірності розбіжностей за гендерною ознакою між середніми значеннями показників емоційної сфери для осіб раннього юнацького віку. Нами не зафіксовано статистично достовірної відмінності за гендерною ознакою між середніми значеннями таких показників емоціональної сфери особистості для осіб дорослого віку. Крім того, ми не спостерігаємо певного домінування деякої множини відхилених показників емоційної сфери особистості у дорослому віці не для чоловіків, ні для жінок.

Статистично достовірних відмінностей за гендерною ознакою між середніми значеннями виділених показників мотиваційної сфери особистості у дорослому віці не встановлено. Проте, спостерігається чітка тенденція до домінування показників мотиваційної сфери у чоловіків, оскільки більшість виділених показників мотиваційної сфери особистості у дорослому віці мають вищі середні значення саме для чоловіків, хоча дана перевага і не набуває характеру статистично достовірної.

Нам не вдалося зафіксувати жодної статистично достовірної відмінності за гендерною ознакою між середніми значеннями розглянутих показників вольової

сфери особистості у дорослому віці: сила волі; терплячість; стійкість; наполегливість; схильність до ризику; організованість; емоціональний самоконтроль; діяльнісний самоконтроль; соціальний самоконтроль. Констатуємо, що у дорослому віці стать достовірно не впливає на рівень розвитку емоціональної сфери, хоча переважають все ж середні значення показників вольової сфери для чоловіків дорослого віку.

Відсутніми є статистично достовірні розбіжності між середніми значеннями виділених показників креативності для осіб дорослого віку. Оскільки дослідження індивідуально-психологічних особливостей креативності має велике значення у нашому дослідженні, відзначимо також, що креативність для чоловіків та жінок у дорослому віці не відрізняється істотним переважанням середніх значень виділених показників. Можемо казати лише про те, що при використанні методик Торренса та Медніка слабка перевага властива жінкам, а при використанні авторської методики діагностики креативності слабка перевага властива чоловікам. В цілому ці переваги, як вже йшла мова вище, не набувають характеру статистично достовірних, і є збалансованими за своєю кількістю серед результатів діагностики креативності особистості дорослого віку.

В ході виконаного аналізу нами зафіксовано статистично достовірні розбіжності за ознакою рівня освіти між середніми значеннями усіх виділених показників інтелекту для осіб дорослого віку. Тобто, за показником рівня освіти для даного вікового періоду інтелектуальний розвиток скрізь достовірно відрізняється.

Встановлена наявність статистично достовірної відмінності за ознакою рівня освіти між середніми значеннями таких показників емоціональної сфери особистості у дорослому віці, як інтелектуальна емоціональність ($t=2,32$ при $p=0,02$), комунікативна емоціональність ($t=2,03$ при $p=0,04$), гнів ($t=2$ при $p=0,04$), страх ($t=2,55$ при $p=0,01$). Крім того, ми спостерігаємо кількісне переважання майже усіх виділених показників мотиваційної сфери особистості у дорослому віці для респондентів, що мають вищу освіту. Очевидно, емоційна сфера осіб з

вищою освітою у дорослому віці достовірно відрізняється більшою вираженістю та диференційованістю.

Констатуємо, що статистично достовірні відмінності за ознакою рівня освіти між середніми значеннями виділених показників мотиваційної сфери особистості у дорослому віці зафіксовані для спілкування ($t=-2,36$ при $p=0,02$), соціальної корисності ($t=-2,62$ при $p=0,01$), зовнішньої негативної мотивації професійної діяльності ($t=-3,02$ при $p=0,003$), рангу сірого кольору за тестом Люшера ($t=2,32$ при $p=0,0001$). Чіткої тенденції до домінування більшості певних показників мотиваційної сфери у представників якої-небудь освітньої групи не зафіксовано.

Можемо стверджувати, що у дорослому віці стать достовірно не впливає на рівень розвитку вольової сфери, хоча переважають все ж середні значення показників вольової сфери для осіб з вищою освітою.

Ми констатуємо відсутність статистично достовірної розбіжності між середніми значеннями виділених показників креативності для осіб дорослого віку за ознакою рівня освіти. Оскільки дослідження індивідуально-психологічних особливостей креативності має для нас велике значення, відзначимо також, що креативність для осіб із вищою та середньою освітою у дорослому віці не відрізняється істотним переважанням більшості середніх значень виділених емпіричних показників. Можемо казати лише про те, що при використанні методик Торренса та Медніка слабка перевага властива особам з вищою освітою, а при використанні авторської методики діагностики креативності слабка перевага властива особам з середньою освітою. В цілому ці переваги, як вже йшла мова вище, не набувають характеру статистично достовірних, і є збалансованими за своєю кількістю серед результатів діагностики креативності особистості дорослого віку.

Далі, у відповідності до розробленої процедури емпіричного дослідження нами здійснено кореляційний аналіз показників креативності та виділених особистісних показників. Його результати будуть нами представлені за

принципом співставлення показників креативності із показниками інтелекту, емоційної, мотиваційної та вольової сфер особистості осіб дорослого віку.

Нами не зафіксовано статистично достовірних зв'язків між креативністю та інтелектом для респондентів дорослого віку, що може свідчити про незалежність показників креативності та інтелекту у дорослому віці.

Виявлені статистично достовірні позитивні зв'язки між оригінальністю за Медніком та інтелектуальною, комунікативною та загальною емоціональністю; унікальністю за Медніком та інтелектуальною, комунікативною та загальною емоціональністю; когнітивним показником креативності за авторською методикою та інтелектуальною, комунікативною і загальною емоціональністю; емоціональним показником креативності за авторською методикою та інтелектуальною, комунікативною та загальною емоціональністю; інтегральним показником креативності за авторською методикою та інтелектуальною, комунікативною та загальною емоціональністю; оригінальністю за Торренсом та інтелектуальною, комунікативною та загальною емоціональністю; розробленістю за Торренсом та інтелектуальною, комунікативною та загальною емоціональністю. Велика насиченість кореляційної матриці даними зв'язками, їх системність (перевага кількості зв'язаних компонент емоціональності та креативності над незв'язаними), високі значення коефіцієнтів дозволяють стверджувати, що інтелектуальна, комунікативна та загальна емоціональність щільно пов'язані креативністю у дорослому віці.

Встановлено, що статистично достовірні позитивні зв'язки наявні між оригінальністю за Медніком та творчою активністю, діяльнісною спрямованістю та внутрішньою мотивацією професійної діяльності, рангом синього та жовтого кольорів за тестом Люшера; унікальністю за Медніком та творчою активністю, діяльнісною спрямованістю та внутрішньою мотивацією професійної діяльності та рангом синього, червоного та сірого кольорів за тестом Люшера; когнітивним показником креативності за авторською методикою та творчою активністю, внутрішньою мотивацією професійної діяльності та рангом синього та сірого кольорів за тестом Люшера; емоційним показником креативності за авторською

методикою та творчою активністю, діяльнісною спрямованістю, внутрішньою мотивацією майбутньої професійної діяльності, зовнішньою позитивною мотивацією професійної діяльності, рангом синього та червоного кольору за тестом Люшера; інтегральним показником креативності за авторською методикою та творчою активністю, діяльнісною спрямованістю, внутрішньою мотивацією майбутньої професійної діяльності, зовнішньою позитивною мотивацією, рангом синього, червоного та жовтого кольорів за тестом Люшера; індексом оригінальності за Торренсом та творчою активністю, діяльнісною спрямованістю, внутрішньою мотивацією майбутньої професійної діяльності, рангом синього, червоного, жовтого та сірого кольорів за тестом Люшера; індексом розробленості за Торренсом та творчою активністю, діяльнісною спрямованістю, внутрішньою мотивацією майбутньої професійної діяльності, рангом синього та сірого кольорів за тестом Люшера.

Можемо казати про те, що висока спрямованість на творчість у дорослому віці, задоволеність власним життям, спокій та стійка позитивна близькість, потреба активно діяти і досягати успіху, внутрішня мотивація професійної діяльності позитивно впливають на креативність. Налаштованість особистості у дорослому віці на життєві цінності, життєствердження та життєзабезпечення негативних суттєво пригальмовують розкриття творчого потенціалу.

Вдалося встановити позитивні статистично достовірні зв'язки між оригінальністю за Медніком та силою волі, організованістю, емоційним та соціальним самоконтролем; унікальністю за Медніком та силою волі, терплячістю, організованістю, емоційним, діяльнісним та соціальним самоконтролем; емоційним показником креативності за авторською методикою та силою волі, організованістю, емоційним та соціальним самоконтролем; інтегральним показником креативності за авторською методикою та силою волі, організованістю, емоційним, діяльнісним та соціальним самоконтролем; індексом оригінальності за Торренсом та силою волі, організованістю, емоційним та соціальним самоконтролем; індексом розробленості за Торренсом та силою волі, організованістю, емоційним та соціальним самоконтролем. Також нами

встановлено негативні статистично достовірні зв'язки між схильністю особистості дорослого віку до ризику та усіма виділеними показниками креативності, окрім когнітивного показника креативності за авторською методикою.

Констатуємо, що основними показниками вольової сфери особистості у дорослому віці, за якими виявлено статистично достовірні позитивні зв'язки з майже усіма виділеними показниками креативності виявилися показники сили волі, організованості, емоційного та соціального самоконтролю, які очевидно позитивно впливають на креативність особистості дорослого віку.

Таблиця 1

Результати факторного аналізу особистісних показників креативності для осіб дорослого віку

ФАКТОР 1	ФАКТОР 2
Креативно-емоційно-мотиваційний	Інтелектуальний
Емоціональність інтелектуальна 0,81	Тест Бузіна 0,72
Емоціональність комунікативна 0,76	Тест Равена (кількість балів) 0,74
Емоціональність загальна 0,75	Тест Равена (рівнева оцінка) 0,73
Творча активність (мотиваційна структура) 0,77	
Внутрішня мотивація майбутньої професійної діяльності 0,82	
Синій (тест Люшера) 0,8	
Сила волі 0,82	
Ризик -0,8	
Організованість 0,85	
Самоконтроль емоціональний 0,8	
Тест Медніка (індекс оригінальності) 0,75	
Тест Медніка (індекс унікальності) 0,73	
Авт. методика (емоціональний індекс) 0,81	
Авт. методика (інтегральний індекс) 0,73	
Тест Торренса (індекс оригінальності) 0,88	
Інформативність фактору, %	
30	6

Найбільш зв'язаними між собою у структурі креативності особистості дорослого віку виявилися показники оригінальності та унікальності за Медніком, емоційний та інтегральний показники креативності за авторською методикою,

індекси оригінальності та розробленості за Торренсом. Деяку неузгодженість з рештою показників креативності демонструє когнітивний показник креативності за авторською методикою. Проте, в цілому отримані результати свідчать про те, що незважаючи на різний характер стимульного матеріалу, використання різних підходів до діагностики креативності особистості у дорослому віці, вона проявляє себе як цілісна, стабільна характеристика особистості, що цілком відповідає логіці її розгляду як загальної здібності.

Як бачимо, перший фактор за найбільшою вагою утворюють показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоціональності, творчої активності, внутрішньої мотивації професійної діяльності, вибору синього кольору за тестом Люшера, сили волі, ризику, організованості, емоціонального самоконтролю, індекси оригінальності та унікальності за тестом Медніка, емоціональний та інтегральний показники за авторською методикою, індекс оригінальності за тестом Торренса. Даний фактор умовно може бути названий як емоційно-мотиваційно-вольовим-креативнісним. Другий фактор утворюють показники інтелекту за тестами Равена та Бузіна, він може бути умовно названий як інтелектуальний. Третій фактор фактично є порожнім, оскільки не містить змінних, що достовірно входять до нього.

Висновок. Відзначимо, що для осіб дорослого віку ми спостерігаємо розширення структури креативності особистості (мотиваційні та емоційні компоненти) за рахунок явищ вольової сфери. Очевидно, у дорослому віці воля виступає тим чинником активного психічного життя, що відповідає за економну витрату психічної енергії, запобігаючи небажаним перевантаженням в тому числі нервової системи. Тим самим створюються підстави для збереження та більш раціонального використання творчого потенціалу особистості у другій половині життя людини.

Список літератури

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. – Казань, Изд-во. Казан. ун-та, 1988. – 232 с.

2. Додонов Б.И. В мире эмоций. – К.: Политиздат Украины, 1987. – 140 с.
3. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. – К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
4. Пономарёв Я.А. Психология творчества // Тенденции развития психологической науки. – М.: Наука, 1988. – С. 21-25.
5. Психологічна енциклопедія / Авт.-упоряд. О.М. Степанов. – К.: «Академвидав», 2006. – 424 с..